

فرصت‌ها و چالش‌های موسم حج برای صدور گفتمان انقلاب اسلامی در جهان اسلام با تاکید بر اندیشه مقام معظم رهبری

علیرضا دانشیار^۱

چکیده

حج از محل‌های محوری برای عرضه گفتمان انقلاب اسلامی است که همواره در کانون توجه رهبران انقلاب، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری بوده است. از این رو همواره باید فرصت‌ها، تهدیدها، ضعف‌ها و قوت‌های گفتمان انقلاب اسلامی در حج و در سطح جهان اسلام، رصد واقعی شود. مهم‌ترین فرصت‌های جمهوری اسلامی، در عرصه فرهنگی - سیاسی در حج، عبارت‌اند از: تقویت گفت‌وگو، تقریب مذاهب، وحدت محوری، دیپلماسی فعال و... و در مقابل، چالش‌های گفتمان انقلاب اسلامی در عرصه فرهنگی - سیاسی در حج که عبارت‌اند از: تشدید اختلافات مذهبی - فرقه‌ای و عدم تحمل تبادل و گفت‌وگوی فرهنگی - عقیدتی، عدم

۱. دانشجوی دکتری مطالعات انقلاب اسلامی.

دیپلماسی فعال در عرصه سیاسی، جداسازی مضمون سیاسی از حج، حمایت حکومت سعودی از گروه‌های وهابی و تکفیری و تشدید تبلیغ علیه آموزه‌های تشیع و جمهوری اسلامی و ...

مقدمه

از وجوه مهم و اثرگذار عرصه حج برای انقلاب اسلامی و به ویژه نظام جمهوری اسلامی ایران، توجه به فرصت‌ها و چالش‌هایی است که موسم حج می‌تواند دربرداشته باشد. این فرصت‌ها و چالش‌ها در بخش‌های مختلف و وسیعی، قابلیت بررسی و دقت دارد. از آن رو که حج به عنوان یک پدیده مذهبی - سیاسی، همواره کانون توجهات بوده است، باید دید تا چه اندازه گفتمان انقلاب اسلامی، با توجه به ماهیت اصلاح و تغییرطلبی خود توانسته برای خود فرصت، و تا چه اندازه تهدیدها و چالش‌هایی ایجاد نموده است. از این رو متغیرهای اثرگذاری و اثرپذیری در سطح جهان اسلام که به طور مشخصی منشأ سیاسی - مذهبی پیدا کرده است، به عرصه‌ای برای اعتراض و تعارض گفتمانی بدل شده که در برخی از برهه‌ها شدت و ضعف داشته، و ادبیات سیاسی بازیگران اثرگذار، هر ساله یا هر دوره در حج، به میزان قابل توجهی در کاستن یا افزودن به «تعارض گفتمانی» کمک کرده است. از سوی دیگر، اقدامات و عملکرد هریک از بازیگران، به میزان قابل توجهی در برانگیختن احساسات متعصبانه دو طرف، نقش داشته است. در راهبردهای اتخاذی جمهوری اسلامی که در پیام‌ها و بیانات امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری انعکاس یافته است، علاوه بر جنبه‌های فردی - اجتماعی حج، بر بعد سیاسی حج نیز تأکید ویژه‌ای شده و این بعد، یکی از کانونی‌ترین بحث‌ها در حج بوده است. باید دید انقلاب اسلامی ایران، حامل چه پیامی است که فرصت‌ها و چالش‌هایی را پیش روی جمهوری اسلامی ایران پدید می‌آورد. از سویی، باید به «شنوندگان» پیام جمهوری اسلامی نیز دقت کرد که چه

برداشتی از پیام انقلاب می‌توانند داشته باشند و می‌توان «حج» را بهترین مجرای اعلام و ابلاغ پیام انقلاب اسلامی به شمار آورد. نکته‌ای که همواره باید به آن توجه شود این است که «بازخورد» پیام‌ها و اقدامات جمهوری اسلامی تا چه اندازه است و «مداخله»‌ها و کارشکنی‌ها برای نرسیدن پیام انقلاب اسلامی تا چه حدی می‌تواند بر صدور انقلاب اسلامی مؤثر واقع شود؟ باید بتوانیم در نوع نگاه به معنای صدور، بازنگری ایجاد کنیم و وجوه آگاهی‌سازی و عقلانیت‌محوری را در سطح جهان اسلام انتشار دهیم و مانع از نفوذ جریان‌های معاند و متحجر و عقل‌گریز شویم. هر آنچه ما در نظر خویش فرصتی برای خود تلقی می‌کنیم، در اصل تهدیدی علیه جبهه مقابل است و از سوی دیگر تهدیدهای مقابل علیه ما نیز فرصتی در دست رقیب یا دشمن ما تلقی می‌شود. این نکته باید دائم در رصد گروه‌های فکری باشد و باید بتوان همواره درباره حوادث اتفاقی و تهدیدها و فرصت‌های پیش‌رو یا پیش‌آمده درکی عینی و واقعی به وجود آورد. این تحقیق، برای بررسی فرصت‌ها و تهدیدهای پیش روی گفتمان انقلاب اسلامی در حج، از مدل «Swot» بهره می‌برد که قوت^۱، ضعف^۲، فرصت^۳ و تهدیدهای^۴ پیش‌رو را در مدیریت استراتژیک بررسی می‌کند. در اصطلاح، این مدل، فرایند شناسایی را بررسی، و ارزیابی متغیرهای مؤثر و بالقوه داخلی و محیطی را تجزیه و تحلیل می‌کند.

قبل از بررسی فرصت‌ها و چالش‌های حج، ابتدا باید گفتمان‌های حاکم در سطح جهان اسلام را بررسی کرد که بر جریان‌ات و گروه‌های همسو اثرگذارند؛ به‌طور کلی دو نوع گفتمان در این زمینه وجود دارد:

1. S: strength.
2. W: Weakness.
3. o: opportunity.
4. T: Threat.

۱. گفتمان طرفدار وضع موجود به نمایندگی عربستان؛
۲. گفتمان انقلابی خواستار اصلاح و تغییر به نمایندگی ایران.

گفتمان‌های اثرگذار حج

۱. گفتمان طرفدار وضع موجود و مخالف تغییر و اصلاح

عربستان سعودی در صدر کشورهای مخالف تغییر و اصلاح قرار دارد. عربستان از کشورهای عربی خاورمیانه است که نظام سیاسی بسته پادشاهی و مبتنی بر عقاید وهابی و اقتصاد نفتی دارد. عربستان سعودی با استفاده از درآمدهای نفتی و ایدئولوژی وهابیت، به عنوان مبنای مشروعیت رژیم سیاسی خود، نظارت و هدایت کامل جامعه و گروه‌های اجتماعی را در دست گرفته و کوشیده است با کسب مشروعیت سیاسی، این تصور را نهادینه کند که حکومت، حق تاریخی سعودی‌هاست.^۱ این سرزمین، با در اختیار داشتن خانه خدا در مکه و مسجد و قبر پیامبر ﷺ در مدینه، کانون تقدیس و توجه همه مسلمانان جهان است. این موقعیت‌ها، در کنار درآمد مستمر و فزاینده نفتی عربستان، قدرت، ثروت و رفاه چشمگیری برای دولت و ملت عربستان فراهم آورده است. از این رو ثروت نفتی و مرکز اسلامی بودن، به لحاظ محل واقع شدن کعبه و قبر پیامبر ﷺ، مهم‌ترین سرمایه این کشور است تا امنیت خود را در منطقه حفظ کرده و تا حدودی در جهان عرب و دنیای اسلام، خواهان و مدعی رهبری و مرکزیت باشد.^۲ از سویی دیگر، ساختار سیاسی حاکم بر اغلب کشورهای عرب حوضه خلیج فارس، در طیف هم‌گرایان با غرب قرار داشته‌اند و همواره برای زدودن حساسیت‌های غرب از خود کوشیده‌اند. از این رو ایالات متحده و اتحادیه اروپا، ضمن برخورداری از مزایای

۱. چهره جدید امنیت در خاورمیانه، مارتین لی نور جی، ۱۳۸۳، ترجمه: قدیر نصری، صص ۷۸ و ۷۹.

۲. تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر کشورهای اسلامی، ۱۳۸۶، محمدباقر حشمت‌زاده، ص ۹۱.

ناشی از ارتباط وسیع با حاکمان منطقه و به پیش‌بردن سیاست‌های خویش، با احتمال روی کار آمدن اندیشه‌ها و تفکرات متعارض در این کشورها مواجه نبوده‌اند. این طیف می‌کوشند با استفاده از ابزارهای فرهنگی، سیاسی و اقتصادی اهداف مهم ایالات متحده و غرب، از جمله به قدرت رسیدن عناصر همسو با غرب، حفظ منافع حیاتی غرب در کشورهای منطقه، به انزوا کشاندن و جلوگیری از توسعه و نشر اندیشه و ایدئولوژی اسلام سیاسی و حفظ امنیت و ثبات رژیم صهیونیستی را تأمین کنند و نیز اهداف سلطه‌گرایانه خویش را محقق سازند.^۱

این کشورها دخالت دادن امور سیاسی را در حج نپذیرفتنی می‌دانند و سیاست‌های آنان، همواره در تعارض جدی با سیستم‌هایی است که خواهان اصلاح وضعیت موجود جهان اسلام است. از اقداماتی که در راستای حفظ وضع موجود و ترس از به خطر افتادن مشروعیت نظام پادشاهی عربستان است، می‌توان به مسئله برائت از مشرکین در حج و نیز فجایع و جنایاتی که علیه مسلمانان، به ویژه حجاج ایرانی در سال ۱۹۸۷ صورت گرفت، اشاره کرد.^۲

۲. گفتمان خواستار اصلاح و تغییر

گفتمان فربود، شامل اصلاح و تغییر وضع موجود به وضعیتی بهتر است و عملکرد سایر گفتمان‌ها مانند گفتمان وهابیت را با نقد و چالش مواجه کرده است. در رأس این گفتمان، جمهوری اسلامی ایران قرار دارد. الگوی سیاسی - اسلامی مطرح شده از سوی ایران و روش‌های فرهنگی - هویتی، با تأکید بر وجه سیاسی اسلام، از موارد اثرگذاری گفتمان اصلاح و تغییر است؛ زیرا مزیت‌ها و نقاط قوت و ضعف ایران، اغلب بر دو محور متمرکز

۱. تأثیر بیداری اسلامی بر گفتمان جدید قدرت منطقه‌ای، سعدالله زارعی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۱۳۴.

۲. ر. ک: فاجعه مکه یک فاجعه دیگر از تاریخ تنفر، مارتین کریمر، صص ۱۱۴-۱۲۰؛ یا روزنامه اطلاعات ۱۱/۵/۱۳۶۶.

شده: یکی مبارزه با سلطه‌گری و دوم هویت‌گرایی اسلامی که به نحو بارزی این ویژگی‌ها در مواضع ایران، در طول سالیان، در حج تبلور یافته و جریان رو به رشدی داشته است. علاوه بر این، ایران قدرت منطقه‌ای و دارای برخی ویژگی‌های جهانی است که در کل جهان بازتاب پیدا می‌کند که با برخورداری از ویژگی‌های خاص ژئوپلیتیک، ژئوآکونومیک و ژئوکالچر، یک کشور مؤثر بین‌المللی و بسیار فراتر از یک کشور منطقه‌ای عمل می‌کند. راهبردهایی که ایران به وسیله حج در پی دستیابی به آن است، عبارت‌اند از:

(الف) مبارزه با سلطه‌طلبی و اقتدارگرایی مستکبرانه غرب در زمینه‌های فرهنگی، اقتصادی و سیاسی؛

(ب) همسویی با اصلاح‌تغییر در ساخت سیاسی قدرت و پیامدهای بیداری کشورهای مسلمان و نفی استبداد همسو با غرب؛

(ج) تلاش برای شکل‌گیری گفتمانی جدید مبتنی بر گفتمان مقاومت اسلامی و شکل‌گیری نظمی بین‌الملل اسلامی.

این شکل از گفتمان خواستار اصلاح و تغییر، کشورهای نظیر عربستان سعودی را که خود را پاسدار اماکن مقدس اسلامی و یک دولت سنی به تمام معنا می‌داند و از بابت گسترش آموزه‌های دموکراتیک در این منطقه بیمناک است و روند مردم‌سالاری دینی را در منطقه تقبیح، و همواره از نیروهای اسلامی بنیادگرای سنی به شکل وزنه‌ای علیه ایران استفاده می‌کند، به وحشت انداخته است.^۱

فرصت‌های موسم حج در صدور گفتمان انقلاب اسلامی

فرصت‌های موسم حج در صدور گفتمان انقلاب اسلامی را می‌توان در عرصه‌های سیاسی و فرهنگی بررسی کرد:

۱. قبله عالم؛ ژئوپلیتیک ایران، گراهام فولر، ترجمه: عباس مخبر، ۱۳۹۰، ص ۱۲۱.

۱. زمینه‌ها و فرصت‌های فرهنگی - عقیدتی

الف) تقویت گفت‌وگو

در بعد فرهنگی، یکی از زمینه‌هایی که می‌توان برای پیشبرد انقلاب اسلامی و صدور آن نام برد، گفت‌وگوست. حج می‌تواند مظهر تفاهم و گفت‌وگو، و منجر به اتحاد و همکاری و همدلی شود. در این زمینه، مقام معظم رهبری به لزوم و ضرورت گفت‌وگوی میان فرهنگ‌ها و عقاید مختلف بین مسلمین در حج، اشاره می‌کند:

حج باید مظهر اتحاد باشد، باید مظهر تفاهم باشد، باید مظهر گفت‌وگو باشد، باید مظهر همدلی و همکاری و نزدیک شدن مسلمانان با یکدیگر باشد؛ باید حج را این‌جوری پیش برد، باید این‌جوری حرکت داد.^۱

برادران مسلمان! بر این اساس، کار بزرگ ما شناسایی اسلام و شناساندن آن و نیز آشنایی بیشتر با یکدیگر است.^۲

بنابر مطالب پیش‌گفته، زمینه‌ها و بسترهایی را که گفت‌وگو در حج ایجاد می‌کند، عبارت‌ند از:

یک - گاهی‌سازی: استراتژی پیامبر ﷺ و ائمه اطهار علیهم‌السلام از ابتدای تشریح حج، همواره بر انتقال معارف و اطلاع‌رسانی و آگاهی‌سازی در حج استوار بوده است.^۳ این ظرفیت عظیم، چه در گذشته و چه در دوره‌های معاصر، همیشه کانون توجه بوده. این نکته، از آن‌رو اهمیت دارد که همواره در اندیشه رهبران انقلاب اسلامی، به‌ویژه در استراتژی‌های اتخاذی جمهوری اسلامی، به شکل امری اثرگذار مورد توجه بوده است.

۱. بیانات، ص ۱۷۰.

۲. بیانات، صص ۱۵۰ و ۱۵۱.

۳. نسبت منافع ملی و مسئولیت‌های فراملی نظام ج.ا.ا. در اندیشه امام خمینی، فصلنامه علمی - پژوهشی انقلاب اسلامی،

۱۳۹۰، سید محمدرضا احمدی و محمد پروانه، ص ۳۶.

در این زمینه امام خمینی می‌فرماید:

نکته مهم این اجتماعات، این است که آن چیزهایی که در بلاد مسلمین در طول سال، گذشته است، به اطلاع هم برسانند و برای رفع اشکالات مسلمین فکر کنند و اجتماع بزرگ میلیونی اسلامی در حجاز برای همین نکته است؛ در عین حالی که عبادت است.^۱

دو- پیگیری هدف‌ها از طریق متقاعدسازی، اعتمادسازی، ترغیب، حساسیت‌زدایی، شفاف‌سازی و اقتناع جمعی، از طریق گفت و گو و تعامل سازنده میان بازیگران اسلامی، در حج امکان‌پذیر می‌شود.

سه - ارتقای توان مذاکره و گفت و گو و تأکید بر فرهنگ مشترک، به منظور پیگیری اهداف و انعطاف در گفتار و سیاست‌های اعلامی.

ب) بستر حج زمینه‌ای برای تقریب مذاهب اسلامی

تقریب مذاهب، کارترین روش برای رفع سوء تفاهمات و سوء برداشت هاست. واقعیت آن است که اختلافات در هسته مذاهب، قابل رفع و رجوع نیست؛ اما امکان گفت و گو برای حل اختلاف در آرا و نظرات فقهی، وجود دارد.^۲ مقام معظم رهبری در این زمینه می‌فرماید:

ما از آغاز با توجه به این مکر شیطانی، همواره اصرار بر وحدت فرق مسلمین داشته و کوشیده‌ایم این فتنه‌گری را خنثا کنیم و بحمدالله با تفضل الهی، توفیقات فراوان نیز داشته‌ایم که یکی از آخرین آنها، تشکیل مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی است و هم‌اکنون در سراسر جهان اسلام، علما و روشن‌فکران و شعرا و نویسندگان و

۱. صحیفه امام، امام خمینی، ج ۱۳، ص ۲۷۴.

۲. بازتاب مفهومی و نظری انقلاب اسلامی، در روابط بین‌الملل، محمدرضا دهشیری، ۱۳۹۰، ص ۲۷۵.

عامه مردم، از همه مذاهب اسلامی، دوشادوش و با یک زبان و یک نفس، از انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی ایران دفاع می‌کنند.^۱

از این‌رو تقریب مذاهب اسلامی می‌تواند در حج، کارکردهای ویژه‌ای پیدا کند که اهم آنها عبارت‌اند از:

یک - تقریب مذاهب فرصتی برای تقویت تبادل نظر است. مقام معظم رهبری در این زمینه می‌فرمایند: «در حج، علما و روشن‌فکران و شخصیت‌های سیاسی و علمی خود را به تبادل نظر با یکدیگر فراخوانید.»^۲

تقریب، به مذاهب اسلامی کمک می‌کند تا پیام خود را انتشار دهند و به هم‌اندیشی با یکدیگر، برای انتقال اندیشه و تبادل نظر در مسائل اجتماعی، فقهی، عقیدتی و سیاسی مبادرت نمایند.^۳

دو- تقریب مذاهب موجب می‌شود که مذاهب به عنوان یک نظام گفتاری، با بهره‌گیری از نمادهای زبانی، موجب اتصال حلقه‌های به هم پیوسته و تنظیم روند حرکت اندیشه اسلامی شوند. از این‌رو تقریب مذاهب، وسیله‌ای ارتباطی برای شکل‌گیری و تحول فکری، و گستره‌ای برای رشد و پختگی و منطقی‌شدن قلمداد می‌گردد.

سه - تقریب مذاهب، موجب وارد شدن نخبگان فکری جهان اسلام به یک متن اسلامی می‌گردد؛ به طوری که به رغم تفاوت‌های مذهبی، نوعی رابطه بینامتنی، بیناگفتمانی و بیناذهنی میان آنان برقرار می‌شود.^۴

۱. مکتوبات، سال ۱۳۷۰، پیام به حجاج بیت‌الله الحرام، ص ۴۸.

۲. مکتوبات، ص ۷.

۳. بازتاب مفهومی و نظری انقلاب اسلامی در روابط بین‌الملل، صص ۲۷۸ و ۲۷۹.

۴. همان صص ۲۸۰ و ۲۸۱.

چهار- تقریب مذاهب، زمینه‌ای برای تعامل افکار، و زمینه‌ای برای آشناسازی دیگران با اندیشه‌ها و بنیان‌های فکری و ارزشی خود، در عین شناخت رویکردها و بنیان‌های ارزشی با سایر مذاهب و فرهنگ است.

پنج - موجب اهتمام به پدیده‌های همچون مشارکت، تعاون، صلح، همکاری، مردم‌سالاری، باورمداری، اعتقادگرایی، اخلاق‌محوری و ... می‌گردد.

شش - به طرفداران مذاهب، چگونه گفتن و چگونه ارتباط برقرار کردن را براساس تعامل دوسویه می‌آموزد و موجب دستیابی به وفاق جمعی و وصول به اجماع نظر بر سر اصول و قواعد عمل جمعی عام در جهان اسلام می‌شود.^۱

۲. زمینه‌ها و فرصت‌های سیاسی

الف) تأثیر حج بر وحدت اسلامی

حج می‌تواند تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر وحدت اسلامی داشته باشد. حج، فرصتی برای همسازگرایی و وحدت است، موجب وفاق و همدلی بیشتر مسلمانان و باعث برطرف شدن مشکلات دنیای اسلام در بعد سیاسی - الهی می‌گردد:

... کسی که با اسلام و آیات حج در قرآن آشناست و هم از این طریق به اهمیت وحدت

پی برده است، چطور ممکن است نفهمد این اجتماع عظیم، برای مقاصد و مفاهیم عالی

سیاسی و الهی - سیاسی است که مربوط به همه مسلمین و برای وحدت و برای حل

مشکلات دنیای اسلام و برای اجتماع دل‌ها و نزدیک شدن آنها به یکدیگر است.^۲

در بعد سیاسی، از کار ویژه‌های اصلی حج، «مسئله وحدت» و ایجاد آن بین مسلمین

است که در آرا و افکار امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری، انعکاس ویژه‌ای داشته است:

۱. بازتاب مفهومی و نظری انقلاب اسلامی در روابط بین الملل، صص ۲۸۴ و ۲۸۵.

۲. بیانات، ص ۲۰.

مسئله وحدت را خیلی جدی بگیرید. امروز در کانون‌های فکر و اندیشه و توطئه، برنامه‌ریزی دقیق می‌شود برای اینکه دنیای اسلام را به جان هم بیندازند؛ دولت‌ها را یک جور، ملت‌ها را یک جور. هر وقت بین دولت‌های اسلامی یک زمزمه‌ای پیش می‌آید، یک حرفی پیش می‌آید که نشانه نزدیک شدن است، ناگهان می‌بینیم یک عامل خارجی، یک عامل صهیونیستی، یک عامل آمریکایی وارد قضیه می‌شود و مانع می‌شود از نزدیکی.^۱

از این رو، حج همواره می‌تواند نمایانگر دو بعد بسیار مهم «نمایش هویت متحد امت اسلامی» و «مبارزه با سلطه‌گری» باشد.^۲

مقام معظم رهبری در این باره به تبیین «انگیزه‌های تفرقه‌افکن» در زمینه وحدت می‌پردازند. از این رو انگیزه و هدف «سیاست‌مداران استعمارگر» این بود که جریان سیطره سیاسی و اقتصادی خودشان را به واسطه مبارزه با شکل‌گیری هویت یکپارچه اسلامی ادامه دهند.^۳ آنها توانستند از غفلت توده‌های مردم و سست‌عنصری زمامداران سیاسی و فرهنگی، بهره‌برداری کنند و با تشدید اختلافات بین مسلمانان، «تسلط بر کشورهای اسلامی» را به پیش ببرند.^۴ بنابراین یکی از فرصت‌های حج می‌تواند تقویت استراتژی وحدت از سوی کشورهای اسلامی باشد.

ب) دشمن‌شناسی

دشمن‌شناسی از شاخصه‌های اصلی، و از فرصت‌های اساسی حج به شمار می‌رود که در رأس شناخت‌هاست:

۱. بیانات، ص ۱۷۱.

۲. مکتوبات، ص ۶۱.

۳. مکتوبات، ص ۶۱.

۴. همان.

شناخت دشمن، محصول همه آن شناخت‌ها و متمم و مکمل آنهاست. بدون آن، دل و ذهن مسلمان، مخزنی بی‌حصار است که از دستبرد راهزن و خائن و غارتگر مصون نیست. در خودِ اعمال حج، رمی جمرات، نماد دشمن‌شناسی و دشمن‌ستیزی است؛ و پیامبر مکرم اسلام ﷺ، اذان برائت را در حج سرداد و آیات برائت را از حنجره امیر مؤمنان علیه السلام در مراسم حج تلاوت فرمود. اگر آن شناخت‌های پیشین به دست آید، دشمن جهان اسلام نیز شناخته می‌شود.^۱

نمودهای دشمن‌شناسی در حج عبارتند از:

یک - تذکر، یادآوری و تأکید بر افول هژمونی قدرت‌های سلطه‌گر و رژیم‌های همدست این قدرت‌ها و اسقاط رژیم‌های فاسد و مطیع آمریکا؛

دو - یادآوری شکست تلاش‌های استعمارگران برای تعمیم الگوهای سیاسی و ارزشی برخاسته از مکتب‌های غربی و شرقی، در مقابل به وجود آمدن «خودآگاهی اسلامی» میان توده‌های مسلمان؛^۲

سه - تلاش برای بیزاری جستن از قدرت‌های شیطانی و «بت‌های زر و زور و استکبار و نظام‌های جاهلی».^۳

به وسیله فریضه «برائت از مشرکین» که فصل جدیدی از اتحاد و نظم سیاسی را در نفی و طرد نظام ظالمانه سلطه توسط ملل مسلمان به نمایش می‌گذارد^۴، شناخت دشمن حقیقی و واقعی انسان‌ها در دوره معاصر و برائت‌جویی از آنها صورت می‌پذیرد. در دیدگاه‌های امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری، همواره بر درک بعد سیاسی و درک

۱. مکتوبات، ص ۷.

۲. پیام ۳۰ مهر، ۱۳۹۱ به حجاج بیت الله الحرام مصادف با پنجم ذی الحجه ۱۴۳۳.

۳. مکتوبات، ص ۶۱.

۴. مکتوبات، صص ۴۰ و ۴۱.

۵. بیانات، صص ۱۹ و ۲۰.

زمان، مکان و نیز موقعیت و شناخت دشمن واقعی در جهان معاصر، توجه شده است. امام خمینی^{علیه السلام} در این زمینه می‌فرماید:

امروز فریاد برائت از مشرکان و کافران، فریاد از ستم ستمگران، فریاد امتی است که جانشان از تجاوزات شرق و غرب و در رأس آنان آمریکا و اذتاب آن به لب رسیده است و خانه و وطن و سرمایه‌اش به غارت رفته است. فریاد برائت ما، فریاد امتی است که همه کفر و استکبار به مرگ او در کمین نشسته اند و همه تیرها و کمان‌ها و نیزه‌ها به طرف قرآن و عترت نشانه رفته‌اند.^۱

از توصیه‌ها و هشدارهای مقام معظم رهبری در رابطه با حوادث انقلابی شمال آفریقا و مناطق اسلامی^۲ در راستای عدم شناخت «دشمن» و مصادره انقلاب‌ها توسط قدرت‌های استکباری می‌توان اشاره کرد به این نکته که متأسفانه، سران کشورهای نظیر مصر این هشدارها را جدی نگرفتند و انقلاب و بیداری اسلامی را دچار مخاطره‌ای سهمگین کردند.

ج) فرصت اثرگذاری انقلاب اسلامی بر سایر شیعیان

مسئله «اثرگذاری» می‌تواند از فرصت‌های حج شناخته شود. در درجه نخست، شیعیان و سپس سایر مسلمانان دنیا و برخی جنبش‌های اسلامی به انقلاب اسلامی اظهار تمایل کردند و گفتمان آن را در ادبیات سیاسی و اعتقادی خود وارد نمودند. این مسئله، دولت‌های پادشاهی محلی و سکولار تابع آمریکا را به وحشت انداخت. برای مثال، فعالیت‌های شیعیان در کشور عربستان بعد از انقلاب اسلامی محدود شده است. این امر نیز به دو دلیل خفقان موجود در کشور عربستان و به رسمیت نشناختن مذهب

۱. صحیفه امام، ج ۲۰، ص ۳۱۷.

۲. پیام ۳۰ مهر، ۱۳۹۱ به حجاج بیت‌الله الحرام مصادف با پنجم ذی‌الحجه ۱۴۳۳.

تشیع، و نیز تکفیر آن تشدید شده است.^۱ پیروزی انقلاب اسلامی و در پی آن، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تحولی مهم در فعالیت های مبارزاتی سایر شیعیان پدید آورده است.

موانع و تهدیدهای صدور گفتمان انقلاب اسلامی در حج

از کارکردهای دشمن، تهدید است. تهدید لزوماً عملی نمی شود، بلکه تهدیدکننده می خواهد بر شخص تهدیدشونده تسلط یابد. اهداف استعماری و سایر زمینه ها نیز می توانند عوامل تهدیدکننده امنیت شناخته شود.^۲ در ذیل، به مهم ترین موانع و تهدیدهای صدور انقلاب اسلامی در حج اشاره می شود.

۱. موانع فرهنگی - عقیدتی در حج

موانع تبادل و گفت و گوی فرهنگی و بین‌الذهانی در حج، در چندین محور درخور بررسی و تأمل است:

الف) خلوص فرهنگی - عقیدتی و تأکید بر من قومی - نژادی و عقیده‌ای

منظور از خلوص فرهنگی و عقیدتی، تأکید و تلاش بر حفظ هویت فرهنگی - عقیدتی و تأثیر ناپذیری و گفت و گو با سایر فرقه‌ها، عقاید و نحله‌های اسلامی و فرهنگ هاست که مانعی در تبادل فرهنگی بین ملل شمرده می شود.^۳ مقام معظم رهبری در این زمینه عدم گذر از من قومی و نژادی را مانعی بر سر راه تحقق مای اسلامی قرآنی می داند که حج می تواند در گذر از من قومی و نژادی به مای اسلامی و قرآنی مؤثر باشد:

۱. تأثیرپذیری جریان‌های شیعی عربستان از انقلاب اسلامی، محمد جمیزی، ۱۳۸۹، ص ۷۰.

۲. کالبدشکافی تهدید، اصغر افتخاری، ۱۳۸۵، ص ۹۴.

۳. بازتاب مفهومی و نظری انقلاب اسلامی در روابط بین الملل، ص ۲۶۵.

اینک شما برادران و خواهران که از نقاط مختلف جهان در محشر عظیم حج گرد آمده و در هجرت از من قومی و نژادی و فرقه‌ای، به مای اسلامی و قرآنی پیوسته‌اید، مناسب است مسائلی را در مد نظر داشته، درباره آن با دیگر مسلمین تبادل اندیشه کنید و پس از سفر حج، آن را سررشته تأمل و فکر و عمل سازید.^۱

ب) انعطاف‌ناپذیری از نظر عقیده‌ای

مسئله مزبور، از منظرهای فلسفی و کلامی و دینی درخور بررسی است. انعطاف‌ناپذیری عقیده‌ای از سوی علما و نخبگان مذاهب اهل سنت و شیعه، یکی از چالش‌های مهم در استراتژی‌های اتخاذی جمهوری اسلامی ایران است که بعد از انقلاب اسلامی به نحو قابل ملاحظه‌ای از سوی جمهوری اسلامی در «تقریب مذاهب» پیگیری شده است. و همان‌طور که اشاره شد، انعطاف‌ناپذیری فرقه‌های مسلمان، می‌تواند این استراتژی را با شکست مواجه سازد.

ج) افراط‌گری و افراط‌گرایی

افراط‌گری و افراط‌گرایی از دیگر موانعی است که می‌تواند چالشی جدی در مقابل صدور گفت‌وگو عقلانی و امت محوری انقلاب اسلامی در حج پدید آورد. ظهور و حضور افراط‌گرایان در حج می‌تواند مانعی بنیادین در مقابل گفت‌وگو و تبادل فرهنگی فراهم آورد. افراط‌گرایی می‌تواند در جنبه‌های فرهنگی، عقیدتی و قومی و نژادی و حتی در جنبه‌های اقتصادی و از منظرهای گوناگونی در حج نمود پیدا کند، که باید کوشید عوامل و زمینه‌های افراط‌گرایی به وجود نیاید. متأسفانه در جوامع اسلامی، به‌ویژه در حج، گروه‌هایی با حمایت برخی دولت‌ها و با هزینه‌های گزاف، راه و روش برخی فرقه‌های انحرافی و ارتجاعی، از جمله فرقه وهابیت را در عرصه جهان اسلام، به نام عقیده حق

عرضه می‌دارند که در ادامه مقاله به صورت مبسوط‌تر مورد مذاقه قرار خواهد گرفت. متأسفانه با وجود اشتراکات فراوانی که تمام جوامع و فرقه‌ها و مذاهب اهل سنت و شیعه باهم دارند، هنوز جوامع مسلمان و امت اسلامی نتوانسته‌اند به یک فرهنگ مشترک دست یابند، و از سوی دیگر، همواره فرهنگ شفاهی بر فرهنگ مکتوب غلبه داشته است.^۱

۲. موانع سیاسی صدور گفتمان انقلاب اسلامی در حج

الف) در سطح دولت‌های اسلامی

یک - قطع روابط دیپلماتیک؛ مهم‌ترین مانع سیاسی خارجی «قطع روابط دیپلماتیک» است که مبادلات و گفت‌وگوهای میان ملت‌ها و دولت‌ها را به حداقل می‌رساند. دو - ساختارها و حکومت‌های متنافر و غیرمردمی؛ این نوع حکومت‌ها نمی‌توانند به نام ملت‌های خود، به تبادل فرهنگی با سایر ملل پردازند. انقطاع بین ملت و دولت، مانع اساسی در تبادل سیاسی است، و این نوع حکومت‌ها از موانع اساسی صدور گفتمان انقلاب اسلامی محسوب می‌شوند که در صدر چنین کشورهایی می‌توان به کشورهای حوزه خلیج فارس، به خصوص عربستان سعودی اشاره کرد. سه - استیلای تاریخی سیاست بر فرهنگ و نیز حاکمیت‌های مطلق و بنیادگرا؛ از دیگر موانع پیش روی انقلاب اسلامی در حج و در کشور عربستان سعودی است. متأسفانه همیشه فرهنگ، تحت تأثیر سیاست‌های فرهنگی سیاست‌مداران و حکمرانان فاسد قرار گرفته، و حاکمان سیاسی، غالباً در صدد اعمال سلطه بر فرهنگ اصیل اسلامی و انحراف آن بوده‌اند.^۲

۱. بازتاب مفهومی و نظری انقلاب اسلامی در روابط بین الملل، دهشیری، صص ۲۶۵ و ۲۶۶.

۲. همان، صص ۲۶۴.

ب) موانع سیاسی در سطح ملت‌های مسلمان

یک - فراموشی دشمن؛ یکی از تهدیدات و موانع اصلی در صدور گفتمان انقلاب اسلامی، عدم درک صحیح و دشمن‌شناسی است. البته شناسایی دشمن و عدم فراموشی شیاطین انسی که در قالب جریان استکباری و استعماری شکل گرفته، همواره از فلسفه‌های برائت جویی از شیطان و مشرکین بوده است؛ که با توجه به زمان و مکان و موقعیت و شناسایی دائمی شکل گرفته است. به تعبیر مقام معظم رهبری در هر زمانی «بت» به صورت‌های گوناگون از جمله قدرت استکباری آمریکا نمود پیدا کرده است: خانه خدا و حج باید در همه زمان‌ها شرک را در لباس خاص آن زمان، و بت شریک خدا را با جلوة مخصوص آن بشناساند و نفی و طرد کند. امروز البته از «لات» و «منات» و «عزی» خبری نیست؛ اما به جای آن و خطرناک‌تر از آن، بت‌های زر و زور استکبار و نظام‌های جاهلی و استکباری است که همه فضای زندگی مسلمین را در کشورهای اسلامی فراگرفته است.^۱

اگر جهان اسلام و امت اسلامی، روزی از وجود دشمنان جرّار فارغ گردد و چنین چیزی ممکن شود، برائت نیز بی‌فلسفه خواهد بود. ولی با وجود دشمن‌ها و ستیزه‌گری‌های کنونی، غفلت از دشمن و بی‌مبالاتی به برائت، خطایی بزرگ و پُرخسارت است.^۲

مقام معظم رهبری با یادآوری تعبیر قرآنی درباره نیروهای شیطانی، از آن به نیروهای «شرآفرین»، «فسادانگیز»، و «انحطاط‌آفرین» یاد می‌کنند. این خاصیت فرازمانی نیروهای شیطانی است که در طول تاریخ هم، همین نیروها در مقابل انبیا قرار گرفته بودند. از این رو امت اسلامی نباید در هیچ زمانی یاد و نشان دشمن را فراموش کند.^۳

۱. مکتوبات، صص ۴۰ و ۴۱.

۲. همان، ص ۷.

۳. همان، ص ۷.

دو- فراموشی هویت و وحدت امت اسلامی؛ از دیگر موانعی است که مسلمانان با فراموشی دشمن، و با فراموشی وحدت و عظمت و هویت خود، دچار آن می‌شوند؛ که نتیجه آن، «بیگانه‌گرایی»، «خودفراموشی» و «ترفندپذیری»^۱ در مقابل دشمنان است. سه - ناامیدی نخبگان سیاسی؛ یکی دیگر از موانع صدور گفتمان انقلاب اسلامی در حج، ناامیدی مجموعه بزرگی از نخبگان سیاسی و... از «سیستم جهانی ظلم» است که از استکبار جهانی نشئت می‌گیرد. مقام معظم رهبری، به صورت عینی به کنکاش این مسئله می‌پردازند و مسئله وادادگی نخبگان در مقابل مجموعه و سیستمی را که ایجادکننده و طراح این ظلم است مطرح می‌کنند. این تنها مشکل این نخبگان نیست، بلکه مشکل اساسی‌تر به این برمی‌گردد که نخبگان سیاسی، «یأس و ناامیدی» را به ملت‌های خود سرازیر می‌کنند و به تبع آن، القاکننده این نکته هستند که نمی‌شود نقشه ظالمانه و شیطانی امروز دنیا را عوض کرد:

مجموعه بزرگی از نخبگان که سررشته کار در دنیا در دست آنهاست، اسیر یأس و ناامیدی‌اند و این یأس و ناامیدی را به ملت‌های خود [نیز] سرریز می‌کنند و آنها را از اینکه بتوان نقشه ظالمانه و شیطانی امروز دنیا را عوض کرد، مأیوس می‌کنند.^۲ با اندیشه سیاسی شیعه که قائل به «ظهور مهدی موعود (عج)» است، یأس و ناامیدی بی‌معنا می‌شود. با این رویکرد امیدمحور می‌توان «نقشه سیاسی دنیای» معاصر و «نقشه ظالمانه و شیطانی در کل عالم» را عوض کرد و به «ظلم» و «مراکز قدرت ظالمانه» واکنش نشان داد.^۳

بنابراین، هر پدیده‌ای که به مسلمانان جهان امید بخشید و آنان را درصدد بنای

۱. مکتوبات، ص ۴۰.

۲. بیانات، صص ۹۳ و ۹۴.

۳. همان.

آینده‌ای بر پایه اسلام بیندازد، در چشم استکبار و نظام سلطه جهانی، به شدت منفور و مبعوض است.^۱ از دید جمهوری اسلامی، حج فرصتی بزرگ است که باید تلاشی بی وقفه درباره آگاه‌سازی نخبگان سیاسی، رؤسا و روشنفکران و نیز علمای دینی صورت پذیرد. مقام معظم رهبری، حج را بهترین مکان و زمان مناسب برای بروز و ظهور مسئولیت‌پذیری و چاره‌اندیشی رؤسا، سیاست‌مداران و نخبگان امت اسلامی می‌داند.^۲

چهار- جداسازی مضمون سیاسی از حج؛ تلاش برای جداسازی «مضمون سیاسی» از حج، از دیگر موانع سیاسی حج برای صدور گفتمان انقلاب اسلامی است: ... فریضه‌ای سیاسی است و طبیعت و خصوصیات آن، این را به روشنی نشان می‌دهد. کسانی که این را انکار و بر ضد آن تبلیغات می‌کنند، در واقع با حل آن گرفتاری‌ها مخالف‌اند. آنان که نمی‌خواهند مضمون سیاسی حج را بپذیرند، در واقع اسلام را دور از سیاست، و دین را از سیاست جدا می‌خواهند. شعار جدایی دین از سیاست، همان چیزی است که دشمنان حاکمیت اسلام بر جوامع اسلامی، ده‌ها سال است آن را مطرح کرده‌اند.^۳ با پذیرش مضمون سیاسی حج، و رد اندیشه جداسازی، امت اسلامی با اصلاح فردی و جمعی می‌تواند به «اقتدار» مناسب خود دست پیدا کند. فهم و درک این نکته، اساسی‌ترین و کانونی‌ترین بخش تلاش‌های جمهوری اسلامی در صدور گفتمان انقلاب اسلامی است. مقام معظم رهبری در این باره می‌فرماید:

... چرا بارها و بارها در بلندگوهای اعلام می‌شود که سیاست در حج نباید دخالت کند؟ مگر اسلام و احکام نورانی آن، برای اداره و هدایت زندگی مادی و معنوی انسان‌ها نیست و مگر دیانت در اسلام با سیاست آمیخته نیست؟^۴

۱. مکتوبات، ص ۷.

۲. همان.

۳. همان.

۴. مکتوبات، ص ۴۲.

۳. موانع حکومت آل سعود در صدور گفتمان انقلاب در حج

الف) مخالفت آل سعود با جریان صدور انقلاب

حج و زیارت خانه خدا همواره به عنوان یک رویداد سیاسی کانون توجه بوده است؛ زیرا احکام اسلام، محدود به رابطه خصوصی میان انسان و خدا نیست، بلکه منش حکومت و تعهد حاکم، به جاری کردن احکام الهی و قانون اسلام در زندگی مردم گسترش و نفوذ پیدا می‌کند. از این رو از دید امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری، اهمیت ابزار سیاسی در حج، بسیار بیشتر از صرف انجام اعمال حج به وسیله هر یک از زائران است.

وجه مهم سیاست‌های اسلامی آن است که جنبش‌های سیاسی اعتراضی، رقابت میان حکومتی، جنگ‌های سرزمینی و سایر مسائل سیاسی، همواره در قالب‌های مذهبی و آموزه‌ای بیان می‌شوند. به مبارزه طلبیدن مشروعیت مذهبی مخالفان، اساسی‌ترین اقدام در رویارویی است. واکنش خاندان سعودی در قبال به مبارزه طلبیده شدن مشروعیت مذهبی‌شان از طرف امام خمینی علیه السلام بسیار عمیق‌تر و شدیدتر از واکنش‌های این کشور در کمک مالی و تجهیز عراق در جنگ علیه ایران، بود. به دنبال طغیان‌های الهام گرفته از ایرانیان در مکه، در مراسم حج سال ۱۹۸۷ که در آن صدها تظاهر کننده ایرانی به شهادت رسیدند، ایران به شدیدترین سیل اتهامات خود علیه مشروعیت اسلامی خاندان حاکم سعودی توسل جست و خواستار آن شد که خادمی حرمین شریفین از دست سعودی‌ها خارج شود. این مبارزه‌جویی ایران، ضربه‌ای حساس بر سعودی‌ها وارد کرد و برای اولین بار منجر به قطع مناسبات شد. حتی مهم‌تر از آن، فهد پادشاه سعودی، رسماً به سمت حذف عنوان دنیوی و غیراسلامی «ملک» گام برداشت تا عنوان اولیه و رسمی خود را در نقش «خادم الحرمین شریفین» اعاده کند. این عنوان، او را در مقام

یک فرمانروای سنی، بسیار بیش از عنوان «ملک» مشروعیت می‌بخشید. این کشمکش تاکنون میان ایران عربستان ادامه داشته و نمودهای قابل ملاحظه‌ای از تهدیدات منطقه‌ای از بحران در سوریه و... برای ایران، در حج و... به ارمغان آورده است.^۱ چالش‌های سیاست سعودی در مقابل ایران عبارت‌اند از:

یک - عربستان سعودی. بزرگ‌ترین کشور در سمت غربی خلیج فارس است. عربستان سعودی از زمان به قدرت رسیدن آل سعود، پس از جنگ جهانی دوم، همواره بیش از پیش نوعی سیاست محافظه‌کاری و پرهیز از تقابل و انعطاف‌پذیری در سیاست منطقه‌ای میان اعراب را دنبال کرده است.

دو - از سویی دیگر، نقش حمایتی از عقاید وهابیت در تخریب اماکن مقدس و بی‌حرمتی آنان بر مکان‌های مقدس شیعی که سیری تاریخی دارد، به نوعی بر خصلت تندرو و ستیزه‌جویی اسلام وهابی دلالت می‌کند و موجب به مبارزه طلبیده شدن تفکر شیعه توسط وهابیان و گروه‌های تکفیری همسو و مخالف با اندیشه شیعه گردید، و متأسفانه تا به امروز، این مبارزه طلبی با تبلیغ حکومت سعودی، هر روز بیشتر شده است.^۲

سه - تهدید بالقوه دیگر، هزینه‌های فراوانی است که حکومت سعودی تندرو با عقاید مسموم وهابیت و تکفیری، به طرز خطرناکی در سطح جهان اسلام انتشار می‌دهد. چهار - خادمی حرمین شریفین نیز یک ابزار نیرومند ایدئولوژیک و عاطفی است و به ظاهر، نوعی مشروعیت اسلامی به این کشور بخشیده است. پنج - از سویی دیگر، آل سعود پای قدرت‌های بزرگ مثل آمریکا را به این منطقه گشوده و موجب بی‌ثباتی در این منطقه شده است.

۱. قبله عالم ژئوپلتیک شیعه، گراهام فولر، ۱۳۹۰، ص ۱۲۴.

۲. همان، ص ۱۲۷.

ب) ترویج عقاید وهابیت و گروه‌های تکفیری

اوضاع سیاسی بین‌المللی، این فرصت را به مقامات عربستان داده و فعالیت‌های این گروه در راستای توسعه و ترویج آیین وهابیت، به همراه امکانات فراوان به اقضا نقاط عالم، گسترش دیدگاه‌های وهابی در قفقاز، آسیای میانه، پاکستان، شمال آفریقا و آسیای جنوب شرقی را به همراه داشته است. نقطه کلیدی این فعالیت‌ها شیعه‌ستیزی و مقابله با تفکر شیعی انقلاب اسلامی ایران بوده است. به همین دلیل حکومت عربستان و رژیم‌های دیگر عربی و نهایتاً آمریکا از آن حمایت می‌کنند و می‌کوشند آن را آلترناتیو اندیشه انقلاب اسلامی مطرح کنند. از این رو سعی در تزریق اندیشه جهادی در آن داشتند تا جوانان مسلمان تشنه مبارزه با دشمنان را در مسیر دلخواه هدایت و نگاهداری کنند.^۱

تأکید بر نص، مخالفت با فلسفه، حجیت صدر اسلام و نیز تأکید افراطی بر نقل با بی‌توجهی به علم و عقل، از مختصات فکری وهابیت و گروه‌های تکفیری همسو با آنها شناخته می‌شود. مهم‌ترین بنای فکری آنها توسعه معنایی و مصداقی شرک و کفر است. تقریباً همه فرق اسلامی در تیررس اتهامات تکفیری‌ها هستند. آنها همه دولت‌های اسلامی را کافر می‌دانند و این کفر جدید را شدیدتر از کفر دوران جاهلیت می‌پندارند. نفوذ سرویس‌های امنیتی و جاسوسی آمریکا، انگلیس و رژیم صهیونیستی در گروه‌های سلفی و تکفیری، آن را به صورت یک گروه فشار خشن و تروریستی علیه ملت‌های مسلمان و دولت‌ها درآورده است. فرمان این گروه‌ها عمدتاً در دست سرویس‌های جاسوسی غرب افتاده است. با اوج‌گیری انقلاب اسلامی و نفوذ اسلام انقلابی در میان ملت‌ها و افول گروه‌ها و احزاب سکولار و لائیک، سرویس‌های دشمن بیشتر درباره گروه‌های تکفیری و نفوذ در آنها و همچنین هدایت به سوی اهداف مشخص روی آنها

۱. بنیادهای فکری القاعده، عباس نجفی فیروزجانی، ۱۳۸۲، ص ۲۵۵.

کار می‌کنند.^۱ از منظر مقام معظم رهبری، این گونه نگاه به اسلام، در مقابل نگاه معتدل و عقلانی قرار می‌گیرد: «... اسلام تکفیری و اسلام لائیک از سوی غرب، پیشنهاد شده و خواهد شد تا الگوی اسلام اصولگرایی معتدل و عقلانی در میان انقلاب‌های منطقه تقویت نشود».^۲

فرصت انقلاب اسلامی در طرح نظریه استکبارستیزی در حج در نوع خود جالب توجه است. اما در عین برخورداری از این فرصت، چالش‌هایی که از طرف طیف‌ها و گروه‌های سلفیه و وهابی شکل گرفته، به این صورت است که مشکل کنونی جامعه مسلمین را در وهله اول، ناشی از استعمار نمی‌دانند؛ بالعکس مشکل مسلمانان را درونی می‌دانند. ابتدا به نظر می‌رسد که هدف این گروه‌ها در وهله اول، سرنگونی نظام‌های استبدادی است. اما اقدامات و عملکرد نابخردانه و به دور از شأن انسانی و افراط‌گرایی بی‌حد و حصر این گروه‌ها نشان از انحراف و خطری هولناک می‌دهد؛ چنان‌که هرگونه انحراف و کجی در افکار و عقاید این گروه‌ها منجر به کفر طرف مقابل می‌شود و راهی جز از بین بردن او باقی نمی‌ماند.^۳

مقام معظم رهبری، گروه‌های تکفیری را از خطرناک‌ترین گروه‌ها و تهدید علیه وحدت و هم‌گرایی ملت‌های مسلمان می‌دانند و اعتقاد دارند آتش گروه‌های تکفیری، دامن حامیان آنان را نیز خواهد گرفت. ایشان معتقدند که تکفیری‌ها «یک گروه منحط تاریخی»^۴ هستند. مقام معظم رهبری گروه‌های تکفیری را به مثابه سمی می‌دانند که بر پیکره محیط اسلامی وارد شده اند و باید از محیط اسلامی خارج شوند.^۵ مقام معظم رهبری تصریح می‌کنند که جریان تکفیری از مصائب اسلام است: «... جریان تکفیری

۱. بنیادهای فکری القاعده، عباس نجفی فیروزجانی، ص ۲۵۵.

۲. بیانات مورخه ۱۳۹۰/۱۱/۱۴.

۳. پیامبر و فرعون، جنبش‌های نوین اسلامی در مصر، ژیل کپل، ترجمه حمید احمدی، ۱۳۸۲، صص ۷۷ - ۱۰۱.

۴. بیانات در دیدار سلطان قابوس پادشاه عمان ۹۲/۶/۴.

۵. بیانات در جمع روحانیون شیعه و اهل سنت کرمانشاه، ۱۳۹۰/۷/۲۰.

خیبث که امروز در دنیای اسلام به برکت برخی از منابع مادی، متأسفانه پول و امکانات هم در اختیار دارند، یکی از مصائب اسلام است...»^۱

از این رو گروه‌های تکفیری در جهان اسلام، به خصوص برای جمهوری اسلامی، تهدید و چالش‌های جدی ایجاد کرده‌اند. خطر چنین گروه‌هایی تا آنجا پیش رفته است که از اساس، چنین گروه‌هایی مبارزه علیه استعمار و دشمن خارجی را در اولویت قرار نمی‌دهند و در عوض، قائل به پاکسازی اعتقادی درون جامعه و امت اسلامی اند، و این فرصتی طلایی برای غرب به وجود آورده است. باید کوشید تا فرصت غرب در استفاده از این گروه‌ها از بین برود. از سویی مبارزه با این گروه‌های افراطی مدعی مسلمان بودن، چندین مشکل را برای جمهوری اسلامی پدید آورده است؛ ابتدا باید جلوی گسترش افراط‌گرایی توأم با خشونت مذهبی این گروه‌ها گرفته شود که در تعبیر امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری، این نوع نگاه و این نوع اسلام، با تعبیر اسلام آمریکایی مشخص شده است که توسط کشورهای غربی حمایت می‌شوند. از سوی دیگر این گروه‌ها، با عناوین پادگفتمان دینی، در مقابل عقلانیت تشیع قد علم کرده اند تا از نفوذ و غلبه جریان اسلام سیاسی که منادی بیداری مسلمانان است، جلوگیری کنند. لذا با هزینه‌های کلان از درون خود امت اسلامی، عقاید منحرف این گروه‌ها را برای این کار برگزیده‌اند، و سیر اقدامات گروه‌های تکفیری در مسیر خدمت به غرب در کار است. از این رو وهابیت و گروه‌های تکفیری، از موانع اصلی صدور گفتمان انقلاب اسلامی و تشیع در حج محسوب می‌شوند.

ج) تخریب مکانی آثار و ابنیه تاریخی و شناسنامه‌ای اسلام و تشیع

از اقداماتی که حکومت سعودی در پرتو عقاید منحرف وهابیت، طی سال‌های گذشته، به طور فزاینده‌ای انجام داده، تقدس‌زدایی و تخریب مکان‌های تاریخی و

۱. بیانات مقام معظم رهبری در مورخه ۱۳۹۲/۲/۱۶.

شناسنامه‌ای اسلام بوده است که به بهانه‌های مختلفی، مثل پروژه تکمیل و توسعه حرم الهی و... به تخریب‌های گسترده آثار و ابنیه تاریخی و مقدس پرداخته‌اند. به غیر از ایران و ترکیه، دیگر کشورها از ترس رویارویی سیاسی و کم‌شدن سهمیه ویرازی زوار، در مسائل عربستان سعودی سکوت کرده‌اند. وهابیت در حال پاکسازی و از بین بردن ظاهری مکان‌هایی است که به نوعی تداعی کننده شیعه و تشیع و در حال یکسان‌سازی همه مکان هاست. خطری که این اقدامات در بردارد، این است که به مرور زمان، نسل‌های بعدی، چه در عالم تسنن و چه در عالم تشیع، دیگر اثری از مکان‌های عقیدتی و تداعی کننده تاریخ مسلمین، در شبه جزیره عربستان مشاهده نخواهند کرد، و آنان به راحتی ادعای تشیع و هر ادعای دیگری در عالم اسلام که خلاف مسیر وهابیت و حکومت سعودی باشد، رد یا انکار خواهند کرد. این رویه‌ها تا آنجا پیش رفته است که حتی این حذف و ردیه‌ها در کتاب‌های معتبر اهل سنت نیز رواج پیدا کرده و آنها در حال پاکسازی آثار تأیید کننده مذهب تشیع، از کتاب‌های معتبر خودشان هستند، و این به مراتب زنگ خطر را برای عالم تشیع و اسلام اصیل به خطر در آورده است. تعدادی از باستان‌شناسان و تاریخ‌شناسان سرشناس سعودی، زبان به انتقاد گشوده‌اند که مکان‌های تاریخی باقی‌مانده عربستان سعودی، در حال از دست رفتن و تخریب است. تخریب به کمک وهابیون انجام شده است. در نظر وهابی‌ها قسمت‌های تاریخی حرم، شرک را تشویق می‌کند و باید تخریب شوند.^۱

مقامات وهابی عربستان دوست ندارند دنیا عکس‌های تخریب مکان‌های مذهبی را ببیند. آنها تا کنون ۹۵ درصد بناهای صدر اسلام را نابود کرده‌اند و حتی به محل معراج و مکان تولد پیامبر نیز رحم نکرده‌اند. واقعیت این است که تخریب بناهای هزارساله و

1. www.fardanews.com.

مذهبی، ریشه در تفکر وهابی های تندرویی دارد که هرگونه احترام و توجه به آثار صدر اسلام را بت پرستی قلمداد می کنند و حریصانه مشتاق اند تمام آثار اسلامی را نابود کنند. مقامات عربستانی، خود را تنها مسئول تصمیم گیری در مورد اسلام می دانند.^۱ نمادها و مکان های مذهبی، جزء سرمایه ها و تداعی و تقویت کننده عقاید محسوب می شوند.

نتیجه گیری

با توجه به آنچه گذشت، مشخص شد که انقلاب اسلامی، برای صدور گفتمان معتدل، عقلانی و اصیل خود در حج، فرصت ها و تهدیدها و همچنین نقاط قوت و ضعفی دارد که توجه به هر یک از آنها می تواند در اثربخشی و کارآمدی اقدامات جمهوری اسلامی مؤثر باشد. از این رو تلاش شد تا سلسله ای از عواملی که به نوعی زمینه ها و فرصت ها و از سوی دیگر موانعی جدی برای صدور گفتمان انقلاب اسلامی در حج پدید می آورند، بررسی شوند. فرصت ها و زمینه هایی که می تواند برای جمهوری اسلامی ایران در حج پدید آید، در ابعاد فرهنگی - اعتقادی و سیاسی قابل تحقق است. در زمینه فرهنگی - عقیدتی می توان از گفت و گو و نیز تقریب مذاهب اسلامی در سطح جهان اسلام، به ویژه در حج کمک گرفت. در زمینه ها و فرصت های سیاسی، علاوه بر راهکارهایی که می توان در سطح دولت ها با عناوین مختلفی از جمله دیپلماسی فعال اشاره کرد، در عین حال می توان از راهکارهایی برای افزایش فرصت های سیاسی حج، از استراتژی های وحدت گونه و دشمن شناسانه، با کمک گرفتن از ظرفیت سایر شیعیان بهره گرفت.

از سوی دیگر، چالش ها و تهدیدهایی که گفتمان انقلاب اسلامی را در حج دربر می گیرد هم در زمینه های فرهنگی - اعتقادی و نیز سیاسی قابلیت طرح دارد. مهم ترین

چالش و تهدید در زمینه فرهنگی - عقیدتی، عدم تبادل و گفت‌وگوی فرهنگی - عقیدتی و تشدید اختلافات مذهبی، فرقه‌ای، قومی و نژادی است. در زمینه موانع و چالش‌های سیاسی، علاوه بر اینکه در سطح دولت‌ها، دیپلماسی غیرفعال، تشدید کننده فعالیت‌هایی علیه گفتمان انقلاب اسلامی محسوب می‌شود، در سطح عام و امت اسلامی، چالش‌هایی در زمینه عدم اجماع و وحدت بر سر اصول، فراموشی دشمن، ناامیدی نخبگان، جداسازی مضمون سیاسی از حج، و نیز تهدید حکومت آل سعود و آموزه‌های سلفی و وهابی وجود دارد که نمود قابل ملاحظه‌ای در مبارزه علیه اندیشه تشیع، تخریب اماکن و مقدسات تمام مسلمانان از جمله شیعیان و نابودی اماکن مذهبی - تاریخی شهرهای مکه و مدینه، از جمله اقدامات و تهدیدها علیه آموزه‌های تشیع و محو مکانی آن است که تأثیر بسزایی در محو اذهان آیندگان بر جای خواهد گذاشت. انقلاب اسلامی می‌تواند از ظرفیت حج، برای تأکید بر ضرورت ارائه چهره‌ای یگانه از تمدن نوین اسلامی، به عنوان تمدن واحد و پایه‌ای که براساس تعامل نخبگان درون تمدنی شکل بگیرد، تلاش کند. برای نیل به تمدن اسلامی باید از تراکم و تبلور اندیشه‌ها و تجربیات و دستاوردهای فکری و فرهنگی و تاریخی جهان اسلام کمک گرفت و ابتدا در نوع رفتارها و ادبیات شکل گرفته در جهان اسلام، میان گروه‌ها و مذاهب مختلف، «تحول» ایجاد کرد و جلوی رشد عقاید مسموم و منحرف را گرفت. از این رو شناسایی دقیق موانع و فرصت‌های پیش‌رو در حج، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

منابع

۱. «اصلاحات سیاسی در عربستان سعودی: حال و آینده»، عمرو حمزاوی، ترجمه محمدرضا بلوردی، فصلنامه مطالعات منطقه‌ای جهان اسلام، سال هفتم، شماره ۲۵، بهار ۱۳۸۵.
۲. بازتاب مفهومی و نظری انقلاب اسلامی در روابط بین‌الملل، محمدرضا دهشیری، چ ۲، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۰.
۳. بنیادهای فکری القاعده، عباس نجفی فیروزجانی، تهران، مجله علمی - پژوهشی راهبرد، شماره ۲۷، ۱۳۸۲ (بهار).
۴. بیانات در جمع روحانیون شیعه و اهل سنت کرمانشاه، ۱۳۹۰/۷/۲۰.
۵. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار سلطان قابوس، پادشاه عمان ۹۲/۶/۴.
۶. بیانات مقام معظم رهبری در مورخه ۱۳۹۲/۲/۱۶.
۷. بیانات مقام معظم رهبری مورخه ۱۳۹۰/۱۱/۱۴.
۸. پیام ۳۰ مهر ۱۳۹۱ به حجاج بیت‌الله الحرام مصادف با پنجم ذی‌الحجه ۱۴۳۳.
۹. پیامبر و فرعون (جنبش‌های نوین اسلامی در مصر)، ژیل کیل، ترجمه حمید احمدی، تهران، انتشارات کیهان، ۱۳۸۲.
۱۰. تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر کشورهای اسلامی، محمداقبر حشمت‌زاده، چ ۴، تهران، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۱۱. «تأثیر بیداری اسلامی بر گفتمان جدید قدرت منطقه‌ای»، سعدالله زارعی و همکاران، تهران، فصلنامه امنیت ملی، سال اول، ش ۴، بهار ۱۳۹۱.
۱۲. «تأثیر پذیری جریان‌های شیعی عربستان از انقلاب اسلامی»، محمد جمیز، تهران، ماهنامه زمانه، ش

۱۳۸۹، ۹۵.

۱۳. چهره جدید امنیت در خاورمیانه، مارتین لی نور جی، ترجمه قدیرنصری، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۸۳.

۱۴. روزنامه اطلاعات ۱۳۶۶/۵/۱۱.

۱۵. سایت مقام معظم رهبری: www.khamenei.ir

۱۶. صحیفه امام، امام خمینی علیه السلام، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام، ۱۳۷۷.

۱۷. «ظرفیت‌های حج در تحقق بیداری اسلامی در اندیشه امام خمینی علیه السلام»، محسن محمدی و محمدهادی فلاح‌زاده، قم، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، ش ۳۳، سال دهم، تابستان ۹۲.

۱۸. فاجعه مکه یک فاجعه دیگر از تاریخ تنفر، مارتین کریمر، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌الملل، ۱۳۶۷.

۱۹. قبله عالم؛ ژئوپلیتیک ایران، گراهام فولر، ترجمه عباس مخبر، چ ۵، تهران، نشر مرکز، ۱۳۹۰.

۲۰. کالبد شکافی تهدید، اصغر افتخاری، تهران، دانشگاه امام حسین، ۱۳۸۵.

۲۱. نرم‌افزار حدیث ولایت، مجموعه رهنمودهای مقام معظم رهبری (از سری نرم‌افزارهای مجموعه نور)، تهران، مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، بی تا.

۲۲. نرم‌افزار صحیفه امام، مجموعه آثار امام خمینی علیه السلام (از سری نرم‌افزارهای مجموعه نور)، تهران، عروج دفتر تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام، بی تا.

۲۳. «نسبت منافع ملی و مسئولیت‌های فراملی نظام ج.ا.ا در اندیشه سیاسی امام خمینی علیه السلام»، سید محمدرضا احمدی طباطبایی و محمود پروانه، فصلنامه علمی - پژوهشی انقلاب اسلامی، ش ۲۵، س ۸، تابستان ۱۳۹۰.

24. www.fardanews.com

25. www.parsine.com

